

УДК 159.9:37.015.3+355.233

Валентина Анатоліївна ГРІШКО-ДУНАЄВСЬКА,
*старший викладач кафедра англійської мови Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький*

**ПРОГРАМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ СУБ'ЄКТ-
СУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МАЙБУТНІХ
ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ У ПРОЦЕСІ
ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩИХ
ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЇЇ ПЕРЕВІРКИ**

У статті висвітлено результати використання програми підвищення рівня суб'єкт-суб'єктної взаємодії майбутніх офіцерів прикордонників у процесі вивчення іноземної мови, ефективність якої у порівнянні з традиційною методикою було перевірено під час проведення формувального експерименту.

Ключові слова: *програма підвищення суб'єкт-суб'єктної взаємодії, іноземна мова, майбутній офіцер-прикордонник, вищий військовий навчальний заклад.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Складний процес інтеграції України до європейської та світової спільноти висуває нові вимоги до випускників вищих військових навчальних закладів (далі – ВВНЗ), усі вони повинні вільно спілкуватися іноземною мовою під час виконання професійних завдань. Удосконалення процесу вивчення іноземних мов у ВВНЗ є складним завданням, вирішення якого потребує впровадження нових педагогічних технологій, удосконалення методичної майстерності

викладачів, активізації самостійної роботи курсантів, застосування сучасних комп'ютерних технологій тощо. Але, поряд з цим, інколи, деякі викладачі забувають про найважливіший елемент навчально-виховного процесу, яким є людський фактор. Недооцінка важливості цього психологічного феномена при організації навчально-виховного процесу у ВВНЗ негативно впливає як на результати навчання, так і на стан соціального комфорту суб'єктів навчального процесу. Отже, проблема суб'єкт-суб'єктної взаємодії на заняттях з іноземної мови у ВВНЗ полягає в тому, що викладач і суб'єкт навчання спільно шукають творче, конструктивне розв'язання проблем, які виникають у взаємодії, створюючи сприятливу робочу психологічну атмосферу, а це, в свою чергу, сприяє ефективному формуванню професійної іншомовної компетентності майбутніх офіцерів, що є на сучасному етапі розвитку суспільства актуальним завданням системи вищої освіти [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане рішення даної проблеми і на які спирається автор. Багато вітчизняних та зарубіжних психологів присвятили свої праці різноманітним аспектам проблеми взаємодії: системний підхід до вивчення психічного розвитку й формування особистості розглядали К. О. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьєв, Б. Ф. Ломов, С. Д. Максименко, В. П. Москалець, М. В. Савчин; концепцію діяльнісного опосередкування особистісного розвитку вивчали М. Й. Боришевський, О. М. Леонт'єв, В. В. Синявський, І. А. Слободянюк та інші; загальнопсихологічні положення теорії спілкування – Г. О. Балл, В. О. Кан-Калик, Г. О. Ковальов, О. О. Леонт'єв, Н. Г. Ничкало, О. В. Мудрик, В. Г. Панок та ін.; теоретичні основи формування особистості вчителя як суб'єкта спілкування – І. А. Зязюн, Н. В. Кузьміна, І. П. Маноха, О. Г. Мороз, Н. Г. Ничкало, Д. Ф. Ніколенко, Н. А. Побірченко, В. В. Рибалка, В. О. Татенко, Т. С. Яценко та ін.; дослідженнями психологічних особливостей педагогічного спілкування займалися Г. О. Балл, О. Ф. Бондаренко, С. Л. Братченко, О. І. Кульчицька, В. А. Семиченко, Т. Д. Щербан та інші.

Метою статті є висвітлення результатів експериментальної перевірки програми підвищення рівня суб'єкт-суб'єктної взаємодії майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі дослідження нами з'ясовано, що проблемним аспектом суб'єкт-суб'єктної взаємодії під час вивчення іноземної мови майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання є низький рівень здатності до співробітництва, низький рівень включеності та взаємодопомоги у навчальній групі та низький рівень розвитку комунікативних якостей. Тому для підвищення ефективності суб'єкт-суб'єктної взаємодії курсантів необхідно зосередити увагу на розвиток їх комунікативних якостей, налагодження співробітництва та створення сприятливого психологічного клімату у групі в процесі вивчення іноземної мови. Для реалізації цього завдання було розроблено програму підвищення рівня суб'єкт-суб'єктної взаємодії майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення іноземної мови, ефективність якої було перевірено під час проведення формувального експерименту.

Програма підвищення рівня суб'єкт-суб'єктної взаємодії майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення іноземної мови складається з трьох частин: тренінгової, теоретичної (10 занять) та практичної (10 занять). Тренінг – активний метод соціально-психологічного навчання, що дозволяє за короткий термін не лише оволодіти великим обсягом корисної інформації, але й забезпечити формування і вдосконалення відповідних професійних і практичних навичок [2]. Основна мета тренінгової частини – надати максимально наближені до практичного використання навички, які без додаткового переопрацювання можливо застосувати в реальній повсякденній та службовій діяльності. У тренінговій частині використовувались проблемні ситуації, які аналізувались групою за участі викладача. Під час тренінгу за рахунок групових ефектів досягається комфортна і доброзичлива атмосфера, яка дозволяє учасникам вільно експериментувати з новими способами поведінки і застосовувати їх на рівні практичних умінь. Ця властивість тренінгу стосується як курсантів, так і викладачів, а також позитивно впливає на розвиток емоційної стійкості, яка є однією із найважливіших сторін професійної підготовки викладача. Це допомагає зберігати працездатність, ефективно взаємодіяти з курсантами і колегами, отримувати задоволення від роботи, підтримувати хорошу фізичну форму і психологічну та уникати передчасного професійного вигорання.

Теоретична та практична частини програми підвищення рівня суб'єкт-суб'єктної взаємодії майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення іноземної мови у вищих військових навчальних закладах містить велику кількість корисних практичних завдань, ігор та вправ. Вони розвивають культуру спілкування, емпатичні якості особистості та експресивні уміння, допомагають розвивати навички конструктивного вирішення педагогічних ситуацій, а також способи профілактики та подолання емоційної напруги, тобто сприяють підвищенню рівня суб'єкт-суб'єктної взаємодії майбутніх офіцерів-прикордонників. А це у свою чергу ефективно впливає на розвиток позитивної мотивації до вивчення іноземної мови та підвищення рівня оволодіння нею. Ефективність розробленої програми було перевірено під час проведення формульовального експерименту.

Учасниками формульовального експерименту стали курсанти Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького (далі НАДПСУ). Як і вимагає процедура проведення формульовального експерименту, були сформовані експериментальна група (ЕГ) та контрольна група (КГ). До складу ЕГ було відібрано 53 курсанти, а до КГ – 55 курсантів, тобто кількість людей в ЕГ та КГ була майже однаковою. Однаковими для цих курсантів були умови навчання, певна низка навчальних дисциплін, приблизно однакова кількість осіб у групах. Слід відмітити, що склад учасників у вибірках визначався із збереженням умов репрезентативності та однорідності вибірок. Ці вимоги забезпечувались за рахунок збереження однорідності за основними якісними показниками: 1) приблизно однаковий вік курсантів; 2) групи складались тільки з хлопців і були майже однакової кількості (26–28 курсантів у одній групі); 3) однаковий середній рівень успішності з дисциплін філологічного та нефілологічного напрямку; 4) усі респонденти були зараховані до НАДПСУ за результатами складання зовнішнього незалежного оцінювання (далі ЗНО); 5) і у КГ і у ЕГ заняття проводили одні і ті ж викладачі.

Репрезентативність вибірки забезпечувалась за рахунок аналізу результатів ЗНО абітурієнтів, зарахованих до НАДПСУ. Зрозуміло, що для доведення достовірності отриманих під час експериментального дослідження результатів необхідним є застосування методів математичної статистики.

Нами були проведені порівняння долі осіб КГ і ЕГ, що мають сертифікат ЗНО більше 150 балів. Критерій φ^* дозволив оцінити достовірність розбіжностей між відсотковими частками двох вибірок, в яких зафіксовано ефект, що нас цікавить, в нашому випадку відповідний бал сертифіката ЗНО з певної навчальної дисципліни. Слід відмітити також, що всі обмеження критерію нами були витримані.

Підрахунок емпіричного значення критерію здійснювався за формулою

$$\varphi^*_{\text{емп}} = (\varphi_1 - \varphi_2) \cdot \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}},$$

де φ_1 – кут, що відповідає більшій долі %, φ_2 – кут, що відповідає меншій долі %, n_1 , n_2 – кількість осіб у вибірках.

Одержане емпіричне значення критерію порівнювалось із критичним значенням. Згідно з правилом перевірки статистичних гіпотез, якщо емпіричне значення критерію виявляється більшим від критичного значення, між вибірками є істотні розбіжності. Якщо ж емпіричне значення критерію є меншим відповідного критичного значення, справедливою є статистична гіпотеза про відсутність розбіжностей між вибірками за досліджуваною ознакою.

$$\text{Критичне значення } \varphi^*_{\text{кр}} = \begin{cases} 1,64 & (p \leq 0,05); \\ 2,31 & (p \leq 0,01). \end{cases}$$

Результати статистичної обробки даних наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Перевірка однорідності складу ЕГ і КГ

Групи	Кількість (% доля) осіб, що мають сертифікат ЗНО з кількістю балів більше 150					
	історія		українська мова		іноземна мова	
	кількість	%	кількість	%	кількість	%
КГ (55 осіб)	33	60,0	30	54,5	34	61,8
ЕГ (53 особи)	31	58,5	29	54,7	36	67,9
Емпіричне значення критерію	$\varphi^*_{\text{емп}} = 0,155$		$\varphi^*_{\text{емп}} = 0,021$		$\varphi^*_{\text{емп}} = 0,665$	

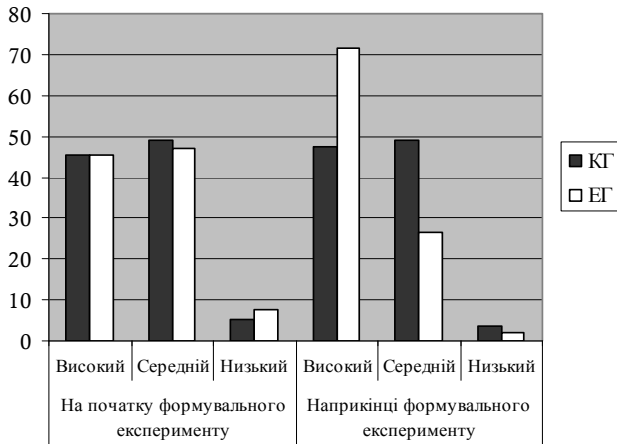
Наведені статистичні розрахунки свідчать про однорідність складу ЕГ і КГ за досліджуваною ознакою.

Як уже зазначено, експеримент проводився на базі НАДПСУ. Для його проведення було розроблено методикау діагностування впливу суб'єкт-суб'єктної взаємодії на результативність навчання іноземній мові. Як найбільш значущі показники зміни у рівні суб'єкт-суб'єктної взаємодії майбутніх офіцерів-прикордонників за кожним критерієм нами були виділені такі: здатність до співробітництва в процесі вивчення іноземної мови (мотиваційно-ціннісний критерій); ступінь розвитку професійних комунікативних якостей (діяльнісний критерій); ступінь включеності та взаємодопомоги у навчальній групі (діяльнісний критерій).

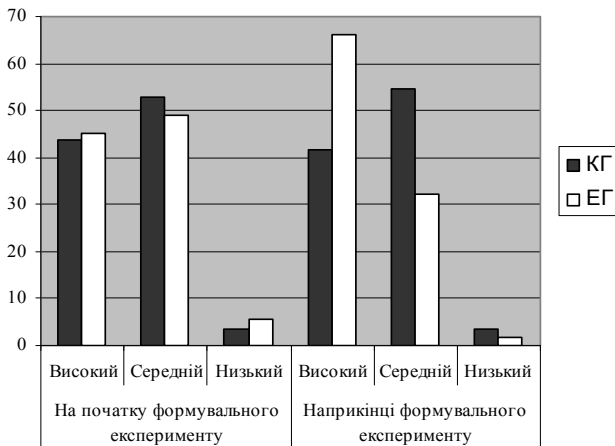
Отже, саме на зміни у цих показниках нами зверталась особлива увага при доведенні достовірності отриманих результатів формувального експерименту щодо впровадження програми підвищення рівня суб'єкт-суб'єктної взаємодії майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення іноземної мови. З огляду на кількість курсантів, що взяли участь у цьому психолого-педагогічному експерименті, результати та особливості його проведення та кількість рівнів розвитку суб'єкт-суб'єктної взаємодії, доцільним було використання критерію Вілконсона – Манна – Уїтні [1].

На початку і наприкінці формувального експерименту в контрольній та експериментальній групах було проведено діагностування за допомогою методик, що застосовувались під час констатувального експерименту першого порядку. Розподіл курсантів КГ та ЕГ за рівнями суб'єкт-суб'єктної взаємодії за критеріями і показниками на початку та наприкінці формувального експерименту подано на рисунках 1–3.

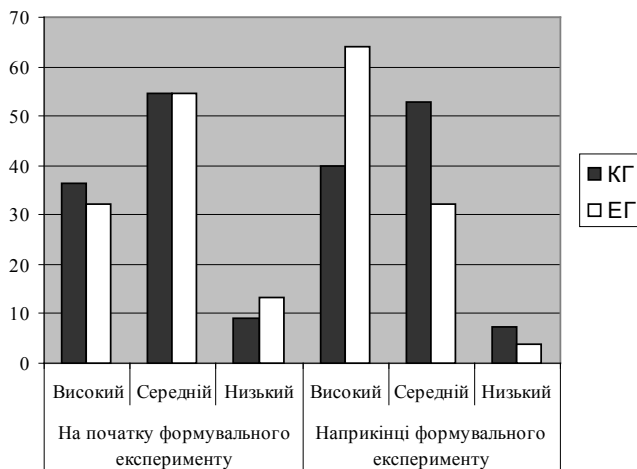
Ураховуючи результати експериментального дослідження, нами були розраховані емпіричні значення критерію Вілконсона – Манна – Уїтні, в ході яких нами було проведено порівняння рівнів суб'єкт-суб'єктної взаємодії за трьома розглянутими показниками для ЕГ та КГ на початку і наприкінці формувального експерименту за кожним критерієм. Наше завдання полягало у тому, щоб перевірити на відповідному рівні статистичної значущості нульову гіпотезу про однаковий розподіл курсантів КГ та ЕГ за рівнями суб'єкт-суб'єктної взаємодії на початковому та кінцевому етапах формувального експерименту.

Рис. 1. Розподіл курсантів КГ та ЕГ за рівнями суб'єкт-суб'єктної взаємодії за другим показником мотиваційно-ціннісного критерію на початку та наприкінці формувального експерименту

Рис. 2. Розподіл курсантів КГ та ЕГ за рівнями суб'єкт-суб'єктної взаємодії за першим показником діяльнісного критерію на початку та наприкінці формувального експерименту

Рис. 3. Розподіл курсантів КГ та ЕГ за рівнями суб'єкт-суб'єктної взаємодії за другим показником діяльнісного критерію на початку та наприкінці формувального експерименту

Отже, очевидним є те, що на початку формувального експерименту ЕГ та КГ за своїм складом були однорідними та однаковими за рівнем розвитку суб'єкт-суб'єктної взаємодії на рівні статистичної значущості $p \leq 0,05$ за усіма виділеними показниками. Наприкінці ж формувального експерименту за відповідними показниками мотиваційно-ціннісного та діяльнісного критеріїв в ЕГ відбулись позитивні зміни у рівнях розвитку досліджуваної якості, а саме суттєве збільшення кількості курсантів з високим рівнем суб'єкт-суб'єктної взаємодії та зменшення курсантів з низьким її рівнем, що зумовлено цілеспрямованим впливом на досліджувану якість за допомогою запропонованої програми. Отже, аналіз результатів формувального експерименту показав ефективність застосування розробленої програми підвищення рівня суб'єкт-суб'єктної взаємодії у майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення іноземної мови на рівні статистичної значущості $p \leq 0,05$.

Результати проведеного формувального експерименту доводять справедливість висунутого припущення про можливість цілеспрямова-

ного формування суб'єкт-суб'єктної взаємодії у процесі вивчення іноземної мови і про ефективність запропонованої програми у порівнянні з традиційною методикою навчання. Це означає, що за методикою дослідження результативності навчання іноземної мови в ЕГ відбулись статистично значущі зміни на рівні $p \leq 0,01$ у порівнянні з КГ, і зрозуміло, що ці зміни відбулись після застосування в ЕГ розробленої програми підвищення рівня суб'єкт-суб'єктної взаємодії курсантів у процесі вивчення іноземної мови. Отримані результати ще раз доводять її дієвість.

Висновки. Отже, підбиваючи підсумки проведеного формувального експерименту, можна констатувати, що запропонована програма підвищення рівня суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача та суб'єктів навчання на заняттях з іноземної мови у ВВНЗ є ефективною. Застосування методів математичної статистики дозволило підтвердити достовірність змін, що відбулись у розподілі учасників ЕГ за рівнями розвитку іншомовних здібностей курсантів на достатньому (більше 95 %) рівні значущості. Напрямками подальших досліджень автор вважає розробку методичних рекомендацій викладачам щодо ефективної суб'єкт-суб'єктної взаємодії у процесі вивчення іноземної мови.

Список використаної літератури

1. Боровик Л. В. Розвиток пізнавальної самостійності курсантів-прикордонників з урахуванням їх індивідуально-психологічних особливостей : дис. ... кандидата психол. наук : 20.02.02 / Боровик Людмила Володимирівна. – Хмельницький, 1998. – 211 с.
2. Грішко-Дунаєвська В. А. До питання щодо організації психологічного тренінгу суб'єкт-суб'єктної взаємодії в процесі вивчення іноземної мови у вищих військових навчальних закладах / В. А. Грішко-Дунаєвська // Щомісячний науково-педагогічний журнал № 12 (95). Дрогобицький державний пед. ун-т ім. І. Франка. – С. – 113–117.
3. Грішко-Дунаєвська В. А. Сутність і дидактичні можливості взаємодії викладача та слухачів вищого військового навчального закладу / В. А. Грішко-Дунаєвська // Збірник тез доповідей учасників міжнародної науково-практичної конференції “Соціально-економічні проблеми сталого розвитку українського суспільства” (13 травня 2004 р., м. Мелітополь). – Мелітополь : НКПГУ “ЗІДМУ”, 2004. – С. 192–193.

Рецензент – доктор психологічних наук, професор Волобуєва О. Ф.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2014.

Гришко-Дунаевкая В. А. Программа повышения субъект-субъектного взаимодействия будущих офицеров-пограничников в процессе изучения иностранного языка в высшем учебном заведении и результаты ее проверки

Автором статьи подаются результаты применения программы повышения субъект-субъектного взаимодействия будущих офицеров-пограничников в процессе изучения иностранного языка в высшем учебном заведении. Эффективность данной программы была проверена в ходе формирующего эксперимента.

Ключевые слова: программа повышения субъект-субъектного взаимодействия, иностранный язык, будущий офицер-пограничник, высшее военное учебное заведение.

Grishko-Dunaievska V. A. Program effectiveness of subject- subject interaction development of future borderguards in foreign language studying at higher military educational establishments

In the article the program effectiveness of subject-subject interaction development of future borderguards in foreign language studying at higher military educational establishments has been analyzed; its significance and the peculiarities of its conducting has been determined.

This psychological phenomenon underestimation in studying process organization at the higher military educational establishment influences negatively the results of studying and the social comfort state of studying process participants.

So subject-subject interaction studying issue at the foreign language lessons in particular, where the teacher and the student search in common creative constructive solution of the problems, which appears in interaction and favourable psychological working atmosphere. As a result it will enable an effective professional foreign language competence formation, as an up-to-date higher education task in the modern society development.

While investigating, it has been defined the problem aspects of subject-subject interaction of future borderguards in the process of foreign language studying: the low level cooperation abilities, perception and mutual assistance in the study group and the low level of communication abilities development.

In order to increase the efficiency of the subject-subject interaction of future borderguards much attention has to be focused on their communication abilities development, maintaining cooperation and creating favourable psychological atmosphere in study group at the foreign language lessons. To realize the task the program for development of future borderguards subject-subject interaction in the process of foreign language studying has been worked out. The effectiveness of the program was shown in formation experiment results.

The program has training, theoretic and practical parts. The research conducted has enabled to confirm empirically the research hypothesis, estimate the validities of achieved results and the goal set, to ground theoretically and verify experimentally the program effectiveness of subject-subject interaction development of future borderguards in foreign language studying at higher military educational establishments.

The aim of formation experiment was to apply the suggested program of subject-subject interaction development of future borderguards in foreign language studying at higher military educational establishments.

Keywords: *program of subject-subject interaction development, foreign language, future borderguard, higher military educational establishment.*